

PRIMA EPIDEMIA

Februm perniciosarum, & castrensum, quæ Romæ in Leoninâ nuncupatâ Civitate, finitimisque versùs Neroniana prata regionibus, ex cœnosis fossarum præsertim, & cloacarum aquis, ab æstatis initio usque ad autumnum anni MDCXCV. vagata est.

CAPUT I. De pluviis, deque austrinis tempestatibus, quæ & Tiberis alluviones, & palustres aquas Romana Epidemia causas induxerunt.

Um à nobis exhibenda sit historia castrensum februm, quæ magnam partem incolarum Vaticanæ regionis, quam à Leone IV. Civitatem Leoninam appellant, anno MDCXCV. epidemicè corripuerunt, illosque penè deleverunt; ordiemur ab observatione antecedentium tempestatum, aliarumque rerum, quæ moram, & putorem aquis, labemque aëri afferre poterunt. Ita porò facile intelligemus causas, rationesque symptomatum, quibus habitatores illius suburbii graviter afflicti sunt.

II. Nero sanè luctuosa funera per id temporis Romæ conspiciens, foetoremque in vicis illis percipiens, dubius hæsit, quin causa malignarum, perniciosarumque februm, quæ publicè vagabantur, fuerit multitudo stagnantium, & corruptarum aquarum, tum in scrobibus pratorum, tum in magnâ cloacâ, atque in fossâ potissimum Hadrianæ arcis: sed quoniam ad colligendos eos latices, tam ubertas pluviarum, quam Tiberis inundatio maximè contulerunt; merito à præcedenti autumnò, utpote admodum pluvio, atque austrino, originis filum deducendum esse censimus. Rarò enim sola, quæ recens, ac præsens urget, etiam si immoderata sit, anni tempestas, populares morbos progignit; sed plerumque per varios noxiarum tempestatum, aliarumque causarum gradus, & conversiones, accedente hominum indiligentiâ, ad communes morbos paratur via: ut rectè admonuit magnus Hippocrates inquitens: *si quis rimatus fuerit, ac præcognoverit temporum occasiones; maxime de singulis sciet &c. & rectâ viâ procedat non minimâ Artis suæ gloriâ.*

III. Itaque autumnus anni MDCXCV. sæpè magnis imbribus, meridionaliumque ventorum flatibus udus extitit: quamobrem tellus jam erat humida, cum Tiberis propter magnam vim aquæ bis auctus est; atque idcirco non solum scrobes, ac fossæ pratorum, & Arcis exhauriri non poterunt; verum, quod maximè aëris insalubritatem inducit, sordes, quæ pluviis prolutæ evertuntur, ac dilabuntur, iis in canalibus, atque in cloacis subsistere coactæ sunt. Simul etiam per humiliora Leoninæ Civitatis loca exundavit, subterraneasque cellas, multosque pauperum puteos hic illic contemeravit. Posthæc negligentia eorum, qui rebus publicis, atque eidem præsertim Arci præerant, initio veris proximi anni MDCXCV. nullum studium purgandis hæc regionibus adhibitum fuit. Hinc mira hæc proluvies in limosam paludem sensim intrâ fossas, scro-

besque conversa virescere jam urgente æstu, fermentari, computrescere, variisque insecta admittere cœpit.

IV. Inter cæta temporis vim hujus causæ plurimum adauxerunt aquæ ex Vaticanis fontibus caducæ; quæ cum versandæ cuidam frumentariæ molæ juxtâ Arcis fossam paulò ante à Romano quodam cive impetratæ fuissent, atque eæ quidem, non nisi adactâ per moram copiâ, rotam in motum agere nequirent; identidem in cloacâ illâ subsistere, putoremque cum influentibus proximarum domorum fordibus inter æstivos præsertim calores concipere coactæ sunt.

V. His verò malis accessit etiam frequens aëstus vulturni, austrinorumque ventorum, qui à medio Maio, usque ad Septembrem ejusdem anni MDCXCV. identidem recurrentes, non tantum deteriori putredini immotarum aquarum, verum facilliori quoque sublimationi, ac delationi malignorum effluviarum non in vicinas duntaxat ædes, sed etiam usque ad finitimas, adversasque regiones ansam præbuerunt. Undè per ea loca immanis orta fuit epidemia februm, quas Medici communiter vocant malignas, perniciosas, ac pestilentes; nam contagione quoque serpere visæ sunt.

VI. Non absimilem epidemiam in Cœlio Urbis Colle ex eadem stagnantium, & foetarum aquarum causâ ortam describit Domin. Panarolus, qui investigaturus undenam regio Cœlimontana, quam ipse merito salubrem esse contendit, sub initium seculi XVII. notam infamis aëris contraxerit, quamobrem nullis amplius habitatoribus frequentabatur, refert historiam sedulâ animadversione dignissimam, quam ex Etrusco sermone Latinam hæc traducimus. Anno, inquit, 1601. Aqua Mariana, vulgò Marana, suo ab alveo extra portam Cœlimontanam egressa, in proximis vallibus stagnabat; ubi cum diu corrupta hæisset, per vim solis putidos vapores emisit, qui circumquaque vicina loca afficiens, miseris incolas, aut interitu, aut fugâ perdidit; donec per suffosam cloacam jussu Clementis VIII. stagnans aqua aliò derivata fuit, & collis antiqua civentia restitutus: hæc tamen Panarolus. Hanc verò clementiam nunc etiam servat, servabique collis Cœlimontanus; modò tamen Aediles perpetuam curam adhibeant, nè unquam fluviolus Mariana extra suas ripas devolvatur, aut perruptis vicinis aquaeductibus, alicubi restagnent lymphæ, & computrescant; neve Cloaca illa Clementina obstruatur, quemadmodum ante aliquot annos contigit: quo tempore nisi statim unâ cum Illustrissimo Præsule de Augustinis diligentissimo Aedilium Præsedio, jubente CLEMENTE XI. (cui ipse ego impendens periculum significavi) diligenter occurrissemus, rursum gravis illinc serpere, ac dilatari cœpisset epidemia.

CAPUT II. Describuntur nonnulla phænomena, quæ per id temporis noxias palustrium effluviarum vires in Leoninâ Regione palam ostenderunt.

NOtatione autem dignum est quod per id temporis accidit in eadem Leoninâ Urbe, intrâ sacram Aedem, nuncupatam S. Mariæ ad Portam Angelicam, cujus sepulchra, humillimo quippe loco cavata, Tiberinis aquis redundant.

darant. Itaque initio æstatis, quanquam ii latentes maximam partem per terræ poros ad flumen remoissent, arcamen usque adeo humidam, putidamque tellurem reliquerunt, ut cum fortè fortuna quidam ex fraterculis cœnobium illud incolentibus decelisset, ac vespillo in tumulum, nullo quamvis recenti cadavere scædum, descendisset, ad mirationem simul & curiositatem sociis excivit, quæ causa fuisset, cur elapsa jam dimidiâ horâ nec ad supera regrederetur, nec saltem inclamaret. Idcirco secundus illuc descendit, quo mox nullum vitæ signum præbente, tertius charitate inflammatus, subindè à sodalibus ligari, atque intrâ tumulum per funem librari voluit; sed vix accensæ beneficio candelæ quam secum tulerat, gregales suos procumbere, hamente extinctos solo, conspexit; cum illicò vociferare cepit, retractusque mortem vix potuit effugere. Adeo pestifera sunt conclusa effluvia cœnosæ terræ, si cum spiritu ab hominibus excipiantur.

II. Neque sanè illud negligendum videtur capitis incommodum, quod multi eo tempore salubrium etiam regionum incolæ, quod transiissent solum, aut perambulassent loca corruptis iis aquis inquinata, perulerunt; quos inter præ aliis recensemus Illustrissimum Archiepiscopum Battellum meritisimum nunc S. Cæsarii Pontificis à secretis scribendarum ad Principes epistolarum. Is enim sæpè mihi narravit (est enim pro sua in me benignitate amicissimus) decursu illius epidemici, se interdum abstinuisse ab itinere ad Basilicam Vaticanam, cui vespertinæ causâ psalmodiæ pro munere suo addictus erat; quæ statim se capitis dolore correptum sentiebat, cum veheretur curru à faucibus externorum Arcis munimentorum (quæ vulgò dicuntur *la cortina*, et *il rivellino*) in suburbium novum: nam ibidem magna ad dexteram fossa putidas, melleque olentes aquas, obstructo emissario, continebat: quo sanè cruciatu non prius levabatur, quam cum ad ædes suas in Quirinali rediisset: ut minime dubitandum videatur, quin à corruptis aquis noxii vapores exciterentur, qui ad nostram perniciem per cranii etiam foramina sibi aditum aperiant.

III. Confirmabatur quoque exitialis putidarum aquarum vis mutatione coloris à florido in flavum, luridumque, quo non quidem meridionalis, sed tantummodò septentrionalis illius plagæ habitatores, utpote paludibus propiores, sub veris finem fœdatis conspiciantur; imò verò multitudine culicum, cruciarum, muscarum, aliorumque insectorum vicis illos, serbes, & fossam, putidamque aquam per æstatem frequentantium.

CAPUT III. De certis hujus epidemici limitibus, quos lethifera cœnosarum aquarum effluvia minime præterierunt.

Sed inter hæc mirandum planè fuit popularem morbum haud per universam Leoninam Regionem; sed per eam duntaxat partem deservisse, quæ à viâ, quam vulgò appellant *Borgo novo*, ad septentrionem, hoc est ad mœnia, prata, Arcemque protenditur, latèque pater. Contrâ verò ædes magis ad meridiem conversæ, scilicet in semitis suburbiarum, vulgò *di S. Spirito*, è *Borgo vecchio*; quemadmodum etiam quæ ad dexteram Basilicæ Divi Petri positæ sunt; carceres nimirum S. Inquisitionis, aliæque do-

mus ad Vaticanæ collis clivum excitatæ, à communi lœe penitus liberæ, solutæque permanserunt, ita ut ducta quasi videretur linea diagonalis à posticâ Pontificii Palatii parte, quam *Belvedere* appellant, usque ad emissarium magnæ illius cloacæ, quæ in Tiberim juxtâ Arcis fossam eo loco speritur, ubi ab onerariis navibus Puteolana terra, lignaque exponuntur. Per hanc verò diagonalem affabrè distinguebantur incolæ æris contagione, quæ boream spectat, affecti, ab iis, qui, quæ respicit austrum, omnino erant intacti. Illud tamen minimè hic dissimulandum, ædes nimirum Nobilium de Altovitis, nihil obstantè Tiberis interjectu, ab infamibus cum fossæ cum cloacæ halitibus (nam ferè contra illas respiciant) se tueri non potuisse, quin Præsul. ad purpuram natus, ex confluenti perniciosâ febris ibidem interierit.

Salvus autem, atque secundus status in tantâ miseriarum vicinâ, idè retentus est in habitatoribus Leoninæ Civitatis ad meridiem; quia illorum domos neque Tiberis alluvio (quippe solo altiores) neque palustris effluvia, utpote à fossis, pratibusque longius procedentia inquinare valuerunt. Imò verò, quod maximi refert, ac rarò accidit, australes venti, qui per ea tempora frequentissimi spirabant, ita eas juverunt, ut lethiferas exhalationes, & procul, & in contraria detulerint; secus atque contigisset, si septentrionales ventos tunc habuissent. Noxia enim spiramina à pratibus, fossisque etiam usque in suburbium S. Spiritus, atque in proximum præcipue Jniculi colliculum, ubi positi sunt Barberinorum horti, transiuncta fuissent: quemadmodum de hujusmodi ventis Leoninæ Regioni insalubribus latè demonstrat Paulus Sanguiricus in dissertatione quâdam Hetrusco idiomate editâ 1630.

III. Hæc autem clarè docent, epidemiam illam à corruptis duntaxat fossarum aquis originem habuisse; cum qui noxios halitus respirarunt, & coïnquinatas lymphas biberunt, communibus malis plerique omnes correpti sint. E contrario autem ab eâ contagione illi servati fuerunt, qui domos incolabant extrâ hanc effluviarum quasi dixerim sphaeram ædificatas.

IV. Nec sanè novum est in Urbe Româ epidemias certis, ac determinatis terminis cœcitas quandoque fuisse: cum apud Alex: Petronium, Marsilium, Cagnatum, & Jo: Baptistam Donium occurrant historici consuetudinum malorum, modo in patulis, & humilibus, modò in editioribus Urbis locis. Imò verò (hoc autem ad nostrum alluvionis casum bellè facit) elegans est descriptio epidemici tertianæ, colonos Mutinenses sub anno MDCXC. affligentis, in quâ, ut doctissimus æquè, & cum viveret amicissimus Ramazzinus diligenter animadvertit: popularem illum morbum in humilioribus tantum locis, ac ubi stagnavit aqua, sedem fixisse, & non ampliora spacia occupasse: cum incolæ caterarum regionum, quæ ab hujusmodi atmosphæra remotiores erant (ut totus tractus suprâ viam *Emilianam* versùs colles) nunquam aliàs à febribus magis securos se vixisse meminissent.

V. Illud insuper observandum nostrâ obtigit in Epidemiâ; nimirum vires ejus ad Montem, quem Marium dicunt, pervasisse; ita ut Cœnobitæ, villici, alique illius collis incolæ, quanquam sesquimillario clivi à pratibus, multoque majori à fossis itinere distiti, tamen pestilentibus febribus magnam partem occiderint. Hoc sanè infortunium ortum habuit

habuit ab iisdem cœnosis corruptisque aquis, quibus prædictæ fossæ, & subjecta Monti Mario Neronians præta scatebant. Etenim facili negotio à spirantibus dilucido Euronotis malignæ aquarum exhalationes, veluti à scopis absterisæ, atque elatæ, usque ad prædicti montis verticem attollebantur. Quibus luculenter admonebamur, effluvia per ærem dispersa, majorem tunc ad lædendum potestatem habuisse, quàm puteales aquas, quæ certè illo in monte penitus innoxie hauriebantur: ut D. Jo: Baptista Maçada ordinarius tùm Leoninæ regionis Medicus, & prædicæ indolis amicus evidenter se comperisse narravit.

CAPUT IV. De mechanicâ ratione, qua ejusmodi epidemia sub initium averti, depellique potuisset.

Sæpe ignavia ac negligentia suæ pœnas luunt homines, cum sani, atque incolumes tentari morbis incipiunt, quorum causæ ex illorum potius desidia, quàm ex naturæ necessitate proficiscuntur. Hujusmodi certè fuit in Leoninâ Regione lues æris, quæ tempestivis à mechanicâ depromptis præsidis, vel anteveriti, vel saltem quàm citissimè profligari valuisset. Inter mechanica verò auxilia præcipuum, expeditumque fuisset deducere in Adriane Arcis fossam aquas omnes, quæ ex Vaticanis fontibus tam intrâ hortos, quàm extrâ, scilicet in Plateam Basilicæ D. Petri jugiter effluunt, ex quibus procul dabo, si in unum alveum confluerent, non exiguis annis assurgere.

II. Hanc porro sententiam deferre tunc temporis non dubitavi ad Eminentissimum Cardinalem Palutium de Alteris, Virum sanè non acri solum judicio, sed diuturno etiam difficillimarum rerum usu mirabiliter subactum, cum scilicet, nè suo deesset muneri (erat enim S. R. E. Camerarius) seiscitatus esset à me, qui Medicinam apud eundem faciebam, an, & quale inveniri posset opportunum præsidium ad compescendam stragem suburbani illius populi, ex palustribus aquis frequentissimè decedentis. Etenim illic non voce tantum, sed scripto etiam respondi, me probè cognoscere principio, quo tunc urgebatur, æstatis mortuas eas aquas, corruptumque cœnum citrà formidinem augendæ perniciæ, nec penitus removeri, nec vel minimùm, interno illato motu, agitari posse: reliquum idcirco esse, ut ad depellendam epidemiæ causam duo alia in usum revocarentur auxilia, videlicet: Primò fluxus jam memoratus uberrimæ, dulcissimæ Vaticanæ Collis lymphæ per omnes Arcis fossas, quæ quidem temperatæ prolutæque sordes sensim in cloacam, ac Tibetum dilaberentur. Secundo: Simul etiam resinosis ex lignis accensus ignis per octo saltem dies intrâ majores fossas, potissimum verò in marginibus, quæ spectant aedes, & vicos Leoninæ Civitatis: ardebat enim ab igne, & flamma non infecta solum comburi, sed æris quoque misermata ita comminui, & conteri debere, ut partim anti-quam indolem exuerent, partim sublimius exilerent, atque extruderentur. De quo sanè ignis præsidio, cum plura dicta à nobis sint Parte 2. lib. 1. cap. 5. non est ut hic cum Lectorum nausea crambem recoquamus.

III. Sed quanquam, ut mihi quidem videbatur, ejusmodi consilia validis rationibus instruerentur, ac præcipuè defluxus jugis aquæ paratu

admodum facilis videretur: neutrum tamen cum Eminentissimus Princeps ad economicum quendam cœtum rem derulisset (consiliis in diversa abeuntibus) probatum fuit. Et quidem, quantum spectat ad facilitatem, utilitatemque fluxus perennium aquarum in fossas Adriane Arcis opportuno tempore deducendarum: nos ipsi anno MDCCIX. usu frugiferum comperimus. Cum enim Sanctissimo Patri CLEMENTI XI. necessitatem hujus remedii ad præventendam ex fossarum cœno æris labem sub illius veris initium imminemem, demissè exposuerimus, è vestigio Summus Pontifex rem effici mandavit, ut de Rheumatica epidemia scribentes fusè demonstravimus.

IV. Unum dumtaxat subitò, quippe nullà impensâ perficiendum, prohibitum fuit, nè scilicet aquæ à Vaticano cadentes ad versandam molam propè Arcis fossam adhiberentur. Subsistebant enim identidem in cloacâ, ut superius cap. I. animadvertimus. Quod quidem ab eo tempore dejectis etiam molaribus machinis, accuratissimè observatum est.

CAPUT V. Duplex Februm epidemicarum natura, & qua maxime agros symptomata afflixerunt.

His pro rerum fide, ac perspicuitate narratis, ad ipsam veniamus epidemiam. Paulatim medio Maio, atque sub initium Junii per solam plebeculam in suburbiis S. Angeli, Pio, aliisque propè mœnia, fossasque degentem, serpere cœperunt tertianæ febres, eoque primùm simplices, benignæque indolis: modò tamen Medici à phlebotomiâ abstinere. Nam quibus regis vena secta fuisset, illorum febres in continuas, & malignas statim convertebantur. Mox verò caput extulerunt febres reipsa perniciosæ, ac pestilentes, quæ ad Idus usque Octobris ferocius, latiusque contagione quoque vagatæ sunt.

II. At enim verò illud maxime notandum fuit, non eandem per æstus in omnibus promiscuè naturam morbi sævisse, sed secundum varios eo tempore corporum habitus, diversosque sæpè dormorum situs, plus minusve à fossis distitos, varias etiam malignarum februm differentias prævis quidem sed inter se diversis distinctas signis emeruisse. Porro duobus potissimum dissimilibus symptomatum agrinibus in aciem tunc temporis prodigunt: aliæ siquidem primis illic diebus intermittentes, sed omninò perniciosæ tertianæ, eoque frequentissimæ extiterunt. Aliæ verò, sed infrequentiores, statim videbantur continuæ, pestilentem pariter naturam præ se ferentes.

III. Tertianæ quidem exitiales eos potissimum corripiebant, qui improbâ victus ratione utentes, jam ante exortam epidemiam, viscerum obstructionibus obnoxii fuerant. Hæ quidem principio ut plurimum tertianæ simplicis, rarò duplicis, semper tamen intermittens typum servantes, quintâ plerumque die perniciosissimum morem in continuas versa detegebant, ægrosque non rarò septimam inter, & undecimam jugulabant, paucis hercle ad decimam quartam perringentibus: nisi si cui morbus in dysenteriam, aut in chronicam febrem, per totum subindè autumnum, hyc

hyememque afflicturam, concessisset.

IV. Hoc autem modo pestilentes ejusmodi tertianæ corripere, atque increfcere solebant. Primum facies incolentium vicos illos promiscuè cum foeminarum, tum vitorum, tam adolescentium, quam adultorum à noxiis effluviis subflava reddebatur. Subindè ab inappetentiâ cum gravativò capitis dolore, rigor ingens repente corripiebat cum vomitu non solum phlegmatis, ac variegatæ bilis; sed plerumque minutissimorum etiam vermium; denique calor, & sitis è vestigio urgebat. Sæpè febris duobus primis paroxysmis effusò sudore ità remittebat, ut Infirmi ab omni se penitus malo immunes, ac vindicatos putantes, secundâ, imò quartâ etiam die non modò surgere, sed interdum in publicum prodire visi fuerint. Verùm intereâ temporis urinis croceis, crassis, imò sæpè confusis, & ut aiunt, subjugalibus redditis, febris quintâ die novo rigore cum ingenti præcordiorum anxietate, ac jactatione in tantum crescebat, ut lippis etiam ac tonforibus naturam continuæ, & morem perniciosissimum ostenderet. Cæterum lingua erat arida, & subobscura; verùm accedente mentis motione, nulla ut plurimum querela sitis audiebatur; pulsus vari, sæpius parvi, atque inæquales; artus frigidi pusillis convulsivis motibus, quos jectigationes dicunt, omninò inconstantes; papulæ in cute lividæ, facies cadaverosa, frequentes lipothymie, venter elatus, tensus, ante delirium dolens, ac frequenter post sextam pallidobiliofis, & foetidissimis, non rarò etiam cruentis liquaminibus solutus. Lumbrici ab ipsò morbi principio magnâ copiâ, plerumque mortui, per sedem etiam deturbabantur. Denique gravi cum sopore, algido sudore, urinis tenuibus factis, parotides erumpebant, ac septimâ, vel nonâ die, rarò undecimâ plerisque ægros, priusquam opportuna inventa esset medendi ratio, suffocatos de medio tollebant.

V. Febres verò, que initio ideam continuæ pestilentis ostendebant, rarè admodum fuerunt, atque in his duntaxat Civibus spectabantur, qui paulò longius à fossis positi meliori tum victus ratione usi, tum vultus colore præditi, innoxiorum humorum speciem, antequam ægrotarent, exhibuerunt. Invasionis autem modus erat cum levi ut plurimum horripilatione, magno, gravique capitis dolore, inappetentiâ, oris amaro sensu, atque minori, quam in tertianis, ad vomitum propensione; deindè excitato ingenti æstu dolor capitis augebatur; mox continuâ persistente, solumque pomeridianis horis crudescente febrili, cum pulsu, magno potius, quam parvo, periculæ ad cutem rubræ, subindè livescences erumpebant. Augebatur malum quartâ die cum vaniloquio, & sopore, accedentibus primùm levibus jectigationibus, subindè apertis convulsivis motibus, cum linguâ aridâ, & facie aliquantulum rubrâ, lotioque nunc subjugali, nunc tenui; sanguis è naribus post sextam largâ copiâ non inutiliter multus effluxit. Per alvum intereâ circâ septimum biliosa cum paucioribus quam in tertianâ vermibus erumpebant. Tandem supervenientibus ut plurimum parotidibus, auctoque sopore, multo apoplectico modo decedebant nonâ, vel undecimâ die, frigidis sudoribus magnâ copiâ ab universò corpore exundantibus. Paucissimi interim naturæ ope servabantur, vel crassarum urinarum copiâ, vel conversione in alium morbum, scilicet in dysenteriam, aut quartanam: licet postea inventâ curandi ratione, ut mox dicemus, multo pristinæ valetudini fuerint restituti.

CAPUT VI. *Que in cadaveribus decedentium propter epidemicas febres observata fuerint, eorumque rationes afferuntur.*

UT duplex epidemicarum febrium genus per id temporis grassatum est, ità duplex quoque constanti exitu fuit animadversionum genus, quod in cadaveribus eorum egimus, qui vitam cum morte commutarunt.

II. Primum in his, qui ob tertianas perniciosas occiderunt, ingens malorum sedes sub aspectum venit in abdomine, ubi extra penè omnia livida, & potissimum hepar subfasci, ac bilis cystica attri coloris passim occurrerunt. Intestina autem ferè undique sphacelo tentata continebant foetidissima recrementa, vermiumque copiam; imò verò circulares hic illie subnigras maculas exhibebant, quarum in centis scissuras quasdam insculptas vidimus, quas nemo nostrum propter lumbricorum viciniam ambigere potuit, eorundem esse vestigia morsuum, atque erosionum. Cæterum præcordia, alioqui mollia, & laxa, nigro cruore quo etiam cerebri vasa disfluebant.

III. Studiosè verò inquirentibus nobis in causam, cur abdominis viscera, atque inter ea grande quidem morbosæ vastationis theatrum hepar, atque intestina præ aliis viderentur, repetenda est unius rei superius explicatæ recordatio, scilicet ægros illos jam antequam tertianis febribus tentarentur; tum naturalium viscerum dyscrasiâ, tum improbâ victus ratione usos fuisse. Quamobrem facili negotio imi ventris organa, & præsertim jecur propter morbidam bilem; atque intestina (quoniam in illorum cavitatem, tanquam in cloacam multigena liquida à glandulis suis quâ externis, quâ internis secretis confluere solent, ac detineri) peculiarem labem contraxerunt. Potissimum verò quia enormis illa complexio corpusculorum, quæ à palustri solo cum organica, tum inorganica elevarunt, & per oesophagum cum saliva, cibus, & potibus in accolarum stomachum feruntur, fovendis principio, multiplicandisque lumbricis nostris aptissima esse consuevit. Quod sanè vermium genus (ut in externis passim observamus) quemadmodum alimentis naturæ suæ analogis majori semper & mole, & numero augetur, ità deinceps inducto, ac fervente febrili æstu, evecitque paulatim ad summam acrimoniam pravis intestinorum succis, usque adò commovetur, ut quaquaversus inusitatâ rabie eorundem intestinorum parietes morsibus adoriatur, ac venefico quasi afflatu contemeret, & afficiat.

IV. Nec sanè irrequietos indè factos lumbricos huc illuc discurrere dubitandum est, ubi experimento abundè constat, eosdem fugam exitumque ab ejusmodi ægris per os, & podicem, admirandâ certè industriâ, pro viribus exquirere; quinimò illos gravissimè ægrotare, atque interire; cum ut plurimum, hisce in casibus, vel phlogosi affecti, vel mortui deficiantur. Dùm igitur noxia paludum effluvia quaquaversum sanguini, & liquido nervo permixta in viscera, & artus debacchantur, ipsi etiam lumbrici suis istibus, ac veneficâ veluti salivâ intestina ità labefaciunt, ut vulneris labia aliis etiam confluentibus, interceptisque pravis, toxicoque similibus succis, postremò necrosim concidant.

V. In corporibus autem, quæ ex continuis pestiferis febribus apoplectico modo decedebant, inter viscera naturalia, certè ipsa intestina à vermicibus neque multum obfessa, neque adeo depravata comperimus; secus verò cerebrum frequentibus varicibus, & plerumque sanguineo sero intra corticis sulcos effuso deprehensum fuit: indicio profectò satis manifesto tum fibras, tum fermenta viscerum imi ventris apud robustos, & continentes homines aëris inquinamenti quoquo modo obstitisse; ut inter morbi initium feracissimum lumbricorum ovarium augeri admodum, ac multiplicari passa non fuerint. Quamobrem vulneta, ac necrotis, quemadmodum in vulgaribus, malèque nutritis aegrotantibus intra ipsa intestina non admodum sunt conspècta. Verùm sulphureo-venetica atmosphæræ effluvia partim per pulmones, & cranii meatus; partim per galaxiam in venas sulphureo jam liquido plenas admitta, omnem in cerebro (suffragante etiam inventà apud aegros plethorà) vim suam coagulando fluida, & utitando solida exercuerunt.

CAPUT VII. *Per summam Innocentii XII. charitatem novum in Civitate Leonina Nofocomium pro aegris mulieribus excitatur.*

Vulgares femine, quippe pauperibus affidue famulantes, cum læviente Romana epidemia præ viris frequentius decumberent; simul etiam propter rerum ferè omnium egestatem majori numero decederent; cumque in Leoninà Civitate nullum ad excipiendas mulieres Nofocomium, maximum verò S. Spiritus in Saxia aegrotantibus tantum viris pateret: Summus Pontifex Innocentius XII. tunc felicissimè regnans, pro ingenti, quo ergà egenos flagrabat, amore, statim atque accepit, aliquot pauperulas ita necessariis præsidiiis jacuisse destitutas, ut sine assidentibus, atque adeo absque Christianæ pietatis officii naturæ concessissent; iussit publicum instrui pro sequiori sexu Valetudinarium, loco quidem minus insalubri, nimirum in suburbio, quod vulgò Novum appellant (nunc autem cæsit in Hospitium Sacerdotum) illudque non solum quavis domesticâ suppellectili, verùm etiam accitis, quod magis interest, Sacerdotibus, constitutisque Medicis, Chirurgis, universaque, & Assidentium, & Ministrorum Familia, quàm celebrimè comparatum, ornatumque voluit. Atque hinc factum est, ut sua nec animæ, nec corpori medicina deesset; mirumque proinde fuerit cernere, miseras illas aegrotantes optimis cibis, remediisque fotas, magnam partem à mortis periculo fuisse vindicatas. Adeo verum est, Romam præ cunctis totius orbis Civitatibus singulari pietate, & charitate (ut innumeris exemplis demonstrat Amydenus) resurgere: Romanosque Pontifices nullis usquam sumptibus, laboribusque parentes, de utraq; hominum salute in perpetuum esse sollicitos.

CAPUT VIII. *Quenam in nostrâ epidemia maximè profuerint, & primò de methodo curandi tertianas perniciosas.*

Dilectum sanè videtur in Medicos, quod à magnis, ac sapientibus viris traditum legimus, historiam esse lucem veritatis, ac vitæ magistratam. Nam, cum ingens sit in rebus Medicis obscuritas, nostris verò in judiciis infirmitas, nisi semper historiarum, atque observationum faces memoriæ obversentur, ac præluceant; sæpius certè, ac facilius in errorum, atque incitiæ tenebris maximo cum Republicæ detrimento versamur.

II. Observationes itaque jatrophyicæ ad veritatis lencem, non ad nudam lectorum delectationem sunt expendendæ: Propterea in describendis grassantium febrium curationibus, candidè commemorabo eum ea, quæ nocuisse, tum quæ opitulata esse à nobis comperitum fuit.

III. Quoniam verò vix ulli fuerunt, quos à tam diro malo sola natura vindicavit, scilicet pauci duntaxat ex iis, qui longius à paludibus habitantes per abscessum dysentericum, aut urinarum multitudinem liberati fuerint, idcirco de internis viribus minus consili ad remedia, eaque valentissima, ac præsentanea confugere debuimus.

IV. Diu sanè à nonnullis cum incipiente epidemia, non frustra tantum, sed magnà cum agrorum noxâ pugnatum est, validissimis nunc purgantibus, pulvere scilicet Cornachinæ, nunc sanguinis missione, quæ non nisi rarè, ut dicemus, juvit. Nam in consequentibus morbis tardè plerumque accidit, ut securior detegatur ratio medendi: Proinde per summam solertiam adjuvante analogismo tandem detecta fuerunt specificæ pharmaca, quibus postea, qui tempestivè sub prudentium Medicorum imperium venerunt, magnam partem liberati sunt.

V. At cum capite quarto monuerimus, duplicem tunc obcigisse febris speciem, alteram frequentiore tertianæ perniciosæ, alteram verò minus sæpè animadvertam ab ipso initio continuæ malignæque naturæ; dicemus seorsim, quæ in utraq; febrè potissimum profuerunt.

VI. In primis verò, qui perniciosis tertianis corripiebantur, & illicò Medicum arcessebant, agrestes quidem homines drachmis quatuor, aut quinque elect. lenit. malsaxati cum ol. amygdalino, vel Trypheræ Persicæ; Urbani autem, ac delicatuli totidem florum cassiæ cum drachmis duabus pulpæ Tamarindorum, & scrupulo ocul. canc. pp. blandè ac utiliter levabantur. Aliquibus, quos à lautâ cenâ febris corripuit, placidus statim vomitus emolumento fuit, excitatus tamen solo amygdalino oleo admixtis aqua theriacali, & jure insulso: interdum robustioribus ferunt vinum etiam Emeticum ab initio profuisse. Cogitavi quoque de usu pul. radicis Ipecachuanæ; sed ea tum fuit inventa; tamen magnum jure commodum aliàs expertus fuero; præsertim in illo pravorum humorum apparatu, à quo malignæ dysentericæ progignuntur. Qui contra non nisi post tertiam diem curationi se submittebant, clysteribus potius;

potius, quam ullâ etiam leni purgatione tractandi erant. Etenim multiplicatâ per id temporis in primis viis malignorum succorum copiâ, ob vim eorum, quæ alvum movent, agitari magis, fundi latius, ac potius intrâ vasa urgeri solebat, quam evacuari; quinimò hinc, cum irritati vermes glandulas, ac fibras intestinorum pungerent, atque exederent, cruciatus, dysenterias, ac postremò etiam intestinorum necroses facilius arcescebant. Sed in castrensis iis febribus invenire ad amissim minuendi occasionem tam est raturum, ac difficile, quam optimum esse Medicum, quem semper hortabor, ut memor sit experimentorum magni Hippocratis, qui in Constitutione pestilenti ex nimis pluvio, atque adeò palustri solo exorta, claris verbis periculum à purgantibus perstringit, *Purgationes plurimas amplius ladebant; & paulò infra, qui ex acutu, maxime ex iu, qui per alvum secedebant, mortui sunt: omnes enim alvus sustulit.* Legatur Vallesius in Commentario.

VII. At enim verò duo præsidia huic malo comperita sunt utilissima, vesicantia nimirum, & cortex chinæ chinæ, quæ opportunè adhibita jure ac merito apud nos specifica medicamenta perniciosarum ejusmodi febrium dici poterant, cum salus multorum iisdem constiterit.

SECTIO PRIMA. De locis, ac tempore, quibus vesicantia adhibebantur; & cur miram utilitatem hisce in febribus afferant.

Vesicantia primò cruribus, quinimò etiam femoribus, præsertim in carnosio & subpingui habitu prædiis; deindè brachiis etiam, atque occipiti, cum affectu comatoso urgere cœpisset, adhibebantur. Porro singularem, ac penè incredibilem operam, si propter admota fuissent, ægotis nostris attulerunt: quò magis laudandum venit munitum Herculis Saxonie, qui, cum disputationem scriberet de Pisavensi epidemia, quæ nostræ huic Romanæ quàm simillima fuit: *Tempus, inquit, administrandi vesicantia in febribus pestilentialibus sit eodem die, si fieri possit, & primâ horâ, qua morbus incipit; imò verò si eos, qui febrî pestifera tentandi sunt, ante quam in morbum incidissent, dignoscere possemus, vesicantia ante agrotationem apponere conducibilis esset.* Nam tunc maxime proficiunt, cum nondum ullus decubitus in visceribus sit inchoatus. Quemadmodum è contrario tunc nocent vesicantia, cum vel erosiones in interaneis, vel cachectici in cruribus tumores adfuerint; facile quippe, ut expertus admonet Petrus à Castro, ipsi ægri in necroses immedicabiles delabuntur.

II. Modus autem, quo hisce in febribus phlegmatis, & vesicantia vim suam exercere, atque utilitatem solent afferre, duplex est; Primum quidem quòd particule acro-volatiles sinapis, euphorbii, cantharidumque nimium coherentia nostrorum fluidorum corpuscula cuneorum ac menstruorum instar summovent, ac solvunt, undè fluxiliora redduntur liquida, atque ad separationes facilius comparantur. Secundò, quia ab acerbis hisce stimulis necessario augetur in artibus vis tensiva, & circumpulsiva canalium, qui propterea validius premunt contentos humores, quorum serosa, ac lymphatica pars, quæ per vesicantium emissaria elicitur, malignas particulas scilicet salinas potissimum solutas continet,

cum pulsionibus promptis obsequatur, per ipsa vesicantium emissaria utiliter secerni solet: quo fit, ut viscera à malignâ congestionem, lethaliq; decubitu præserventur.

III. Prodest etiam hoc remedii genus, quia per illa ulcera artificio reserata facilis citèque promovetur excretio eorum corporum, quibus ambiente ab aere ipsæmet carnes (quas tùm ex ventre, tùm extrinsecus aliquid semper ellicere docuit Hippocrates, in palustrium locorum incolis imbutæ sunt.

IV. Sed ut rem hanc summo perè necessariam altius repetamus, perniciose fermenta, quæ intrâ sanguinem, & viscera turbas agunt, extrâ corpus difficulter derivari possunt per eas glandulas, quæ naturalibus duntaxat secretendis liquidis ob assuetudinem comparatæ sunt; atque ideo crifes salutares in pestilentibus affectionibus raro spectantur. Nam recrementa verè maligna, quoniam ob peculiarem particularum cohesionem, motumque toto, ut aijunt, genere à naturalibus succis differunt, ægermine cum ordinariis secretionum organis, benignorum tantum succorum molli, & crasi congruentibus, accommodari, atque commensurari solent. Huc accedit, quòd pestiferi succi ita solidarum quoque partium fibras enervant, ut nativo in iis deficiente tono, propulsiones etiam à centro ad circumferentiam, & ab extremis canalibus in glandulas mirum in modum elanguescant. Quamobrem in ejusmodi morbis, qui cæteroque non ferunt inducis, necesse est, ut ad ægorum valitudinem redimendam emissaria præter naturæ ordinem statim ab ipsâ arte parentur. Etenim cum Medicus naturam probè agentem debeat imitari, certè à vesicantium usu hisce in casibus minimè potest abhorre, cum ægros viderit aliquando ab his morbis validâ adnitente nativâ, per soles abscessus liberari, quod peritioribus Clinicis superfluum est pluribus inculcare.

IV. Illud utique nunquàm satis accuratè à nobis reperitum erit, scilicet in hac epidemia ægros eò citius, tutiusque convaluisse, quâ major saniei copia à plagis vesicantium effluxisset, imò quòd deterior etiam ejusdem qualitas sphaceli metum injecisset.

SECTIO II. De usu Chinae Chinae, tanquam altero specifico hujus epidemiae, & quibus ea modis uti liter fuerit propinata.

Alterum deinde præsidium peculiare, ac specificum experti fuimus chinam chinæ minimè adulterinam, quæ tamen ante tertiam, vel saltem quartam diem in perniciosis tertianis exhibenda erat. Nam, si cui propter incuriam, vel serum Medici adventum, tardius propinabatur, ejus salus plerunq; desperanda. Etenim fermenta maligna virus suum in præcordiis, & nervorum principiis figebant; tùm vermes in rabiem acti suis moribus gangranam intestinis inurebant.

II. At enim verò non eadem chinæ chinae formula singulis perniciosâ tertianâ ægotantibus pariter profuit, sed secundum varios corporum habitus, diversaque symptomata, sua cuique aptanda fuit. Porro quos vires languidæ, artus frigidi, temperamentum phlegmaticum, neque dum coma, aut delirium urgebant; iis quidem

dem cum æquali meracioris vini, & aquæ scorzonæ copia, nempe ad uncias tres bis. singulis paroxysmorum diebus, diluculo scilicet, & vesperi; diebus autem vacuis semel tantum jejuno stomacho exhibebatur. Quibus verò corpus gracile, & cerebrum aliquot læsionis signa jam ostendisset, tunc china solis aquis cardui sancti, & scorzonæ infusa proderat, additis semper guttulis olei Matthioli. Dosis chinæ singulis vicibus non excedebat scrup. 2. vel drach. 1. sed bolaris formula nostro, aliorumque experimento præ aliis probata est. Ita sanè perniciem febris, quæ præcordiorum anxietate, extremorum algore, comate, & convulsivis motibus ad augmentum properabat, hoc potissimum remedio revertere solebamus. Parabantur itaque boli, cum scrup. 2. corr. chinæ chinæ, & guttulis VI. ol. Matthioli, addito ab aliquibus etiam scrupulo diaf-cordii Fracastorii: hi verò, donec morbus vigeret, nimirum usque ad nonum, bis imparibus, semel paribus diebus; deinde verò usque ad 14. semel quolibet die nostris febricitantibus opportunè exhibebantur. Incredibile dictu est, quàm felicitate chinatis hæc Leoninæ paludis hydra fuerit interfecta. Nam Peruvianus cortex suo alcali amaro, atque austero, mutatis quoque particulis balsamico-oleo-volatilibus ab ol. Matthioli, se præbuit pharmacum simul febrifugum, anthelminthicum, stomachicum, ac vulnerarium. Enimverò dum Romanam hanc epidemiam secundis curis pertractamus, nempe Mense Augusto anni MDCCXV. nobis mirandam, planè vim ejusmodi alexipharmaci videre contigit in Excellentissimo Principe Michaële Angelo de Cajetanis, qui cum à tertianâ perniciosa virio palustris aëris animam penè ageret, post adhibita infernis artibus vesicantia, solo usu chinæ chinæ guttis olei Matthioli inspersis brevi convaluit.

SECTIO III. *Recensentur alia præsidia, & quamvis victus ratio adhibita.*

NEquè interim tacendum est aliquibus theriacam etiam profuisse; cujus profectò vires in edomandâ castrensi febrium pernicie plurimum quoque laudavit Hercules Saxonia omni laude dignissimus Auctor. Theriaca enim, cum sit pharmacum aromaticis, amarisque potissimum herbis constans, vicem chinæ ex Peruvianis regnis nondum advectæ, olim gerere solebat. Imò verò nostrâ etiam ætate plures ex algidâ febris ad necem properantes, solâ theriacâ cum vino exhibitâ, feliciter liberatos conspeximus.

II. Interea temporis usu moderato, diu nocturne ad diluendum sanguinem, & blandè volatilizando, cicurandosque sales acres, tum jura alterata ex rad. scorzonæ, contrayervæ, limat. CC. eboris, & foliis, succove sonchi, tum aquæ stillatiæ ex iisdem simplicibus cum slib. diaph. nitro sibiato, CC. philosoph. marg. præparatis, & smarag. orientalibus. Gelatina etiam CC. apud divites, atque emulsiones ex amygd. & sem. card. san. cum marg. & smarag., nec non confect. de Hyacinth. de Alcher. & diaf-cord. Fracastorii utiliter propinabantur.

III. Victus erat tenuis; imò nihil magis aliquibus obfuit, quàm largè nutriri, die potissimum paroxysmi, in cujus idcirco progressu satis erant jura optima pullorum, nunc simplicia, nunc cum ebull-

Tom. II.

lito pane, & CC., nunc verò cum unico recentis ovi vitello.

IV. In ejusmodi autem medendi, curandique ratione ut plurimum usque ad decimum quartum diem manere oportebat, scilicet donec ægri omnem acutiei vim effugissent. Sed quoniam plerisque eorum, qui evasuri erant, in diuturna mala, ac præsertim in quartanam morbus concedebat, superfluum reputamus methodum subnectere, quâ iisdem liberabantur. Nam satis est indicasse, alios simplici cœli mutatione, alios usu rhabarbari cum china; nonnullos tartar. emetico; aliquos etiam decoct. salviæ, & pul. myrrhæ sub hyemem, vel ad veris exitum percommode convaluisse.

CAPUT IX. *Quæ profuerint in febre continua pestilenti.*

HAstendens, quæ maximè juverint in tertianis perniciosis exposuimus, nunc quibus potissimum continuæ pestilentes oppugnatae sint, describamus; illud tamen minimè dissimulantes valida purgantia in iis etiam sub initium plurimum obfuisse. Nam præterquam quòd boni, vel saltem minus inquinati succi à visceribus, ac sanguine magna cum virium jactura à catharticis eliciuntur; semper stimulorum copia, in quâ præsertim eorundem aëtuositas viget, mortiferas turbas in fluidis, & solidis acutè febricitantium excitatura relinquitur. Quò magis admiramur summam Hippocratis sapientiam, qui filios Artis admonuit, ne inter acutorum morborum initia alvum inconsultò movesant; sed Clinicorum prudentiæ; ne dicam timiditati hujus rei deliberationem commisit, inquiens, *In acutu morbu raro, & in principis medicinis purgantibus uti, & hoc cum præmeditatione faciendum, scilicet diligenti observatione inquirendum, num febrile fermentum primis viis ita hæreat, ut citrà turbationem purganti medicinæ possit obtemperare; num contra universæ humorum massæ intetius permixtum, (quod in continuis, & præmalignis, passim contingit) vehementibus purgantibus obfistat, quò minus revelli atque amoveri patiatur; imò verò deterius agitur, acutaturque. Nam sæpè, ut probè sua in epidemiâ advertit Cagnatus ægri quo die medicamentum biberint, eadem in mediâ purgatione occiderunt. Satis igitur fuit aut nullum, aut primo loco placidissimum tantum lenitivum, scilicet ex drachmis aliquot pulpæ tamarindorum cum floribus cassiæ, nimirum addita drach. sem. pul. oculorum cancr. & scrup. sem. rad. contrayervæ ante tertium diem exhibere. Interdum verò solis clysteribus omnem purgationis indicationem securius explevimus.*

II. Sed quoniam communis istius quoque febris causa fuit atmosphææ miasma, naribus, ore, cuteque haustum, & Incolarum fluidis adglutinatum; igitur secundò, vesicantia maturè adhibita, magnam opem contulerunt, ob rationes superiori capite adductas, de quibus ne crambem hic recoquamus, dicere superfedemus. Tertio, china chinæ maturinis juribus, & aquis diaphoreticis infusa, non leve attulit emolumentum; quòd tamen non aded præsentaneum extitit, quemadmodum in tertianis perniciosis, in quibus, donec intermissio viget, lues aëris parte sui minimâ universo sanguini, maximâ verò (propter viarum impedimenta, quæ in corporibus malè affectis obtingunt) subsistit in osculis, & folliculis glandularum tum cutis, tum imi præsertim ventris; idcirco major

Fff

per-

perniciosa fermenti moles primarum viarum succis irrecita specificum excipere, illiusque vim sentire facile potest. Secus atque in continuis, quæ homines alioqui magis robustos, & specie incolomes corripere solent, noxa aërea propter pervios galaxiæ, pulmonumque ductus libere intrâ vasa devolvitur; ac præparato quoquomodo sanguini associatur; quamobrem hujus febrifugi usu nec subitò, nec tam validè emendari potest; quia antequàm ipsius chinæ vis ad subclaviam ascendat, succorum stomachi, atque intestinorum torturam subire debet, quibus non modicè perturbatur, atque invertitur. Utinam interdum vitium non concipiat: proficiebat nihilominus amarum hoc pharmacum, medioeri dosi exhibitum, quòd blandam quandam acrim, acidarumque particulum cum volatilibus mixtionem promoveret, vitiosique humores industâ veluti coctione eam crassim, ac mobilitatem adipiscerentur, quâ opus est, ut ad loca salutarium abscessuum proclivius devolvantur.

III. Deindè cum in ejusmodi continuarum februm specie pulsus essent validi, dolor, & calor capitis urgerent, sæpè larga etiam sanguinis copia è naribus effluens non levem multam utilitatem attulit.

IV. Cucurbitulæ scarificatæ tam infernis artibus, quàm sub scapulis, & juxta occiput, atque, ubi cerebrum comate, delirioque obsidebatur, aliquibus profuerunt.

V. Quintò, sectio venarum jugularium opem tulit; hæc siquidem venæ cum sanguinem à sinibus duræ matris, ac propterea è penitioribus cerebri partibus referant, si aperiantur, ac sanguinem fundant, necessariò augent momentum motus recirculationis, quod opponitur è diametro momento adhesionis, & moræ, quam idem sanguis intrâ cerebrum sustinere, & comatosum morbum inferre cogitur. Multi pariter levati fuerunt persectâ in fronte venâ. Ex quibusvis enim locis, modò fuissent à scapulis, & collo sursum, venarum, vulnera iis in casibus stipatum, nec libere resluentem sanguinem, partim evacuando minuebant, partim ad motum promovendo, prohibebant, quò minùs intrâ cranium pertinaciter subsistens certam, citamque mortem induceret.

VI. Cæterum emulsionem sem. card. sancti, melonum & cucurbitæ cum stibio diaphoretico, nitro stibato, ac præsertim margaritis, & smaragdus maximopere utiles visæ fuerunt; Hyacinthina quoque, cardiaca, suaveolentia, & pretiosa, quæ dicuntur pharmaca, præter vim dulcificandi blandèque vivificandi, profuerunt etiam, quia sub gemmarum imagine, & odoris suavitate spem aliquam in credula plebe sustentant.

VII. At enim verò cum tria potissimum singularia mala, quæ apud Medicos nomine symptomatum venire solent, tunc temporis tam ægris, quàm Curantibus crucem maximè figerent, scilicet ingens verminatio; suffocans parosis, & dysenteria perniciofa; idcirco de istorum morborum medela singillatim tractare constituimus.

CAPUT X. De Remediis vermes necantibus.

Nemo sanè, qui naturalem historiam vel modicè caller, nescius est, vermes infiniti propemodum generis reperiri, rebusque ferè omnibus, vegetabilibus potissimum, & animalibus peculiare in asci, atque innutriti: ita non eadem pharmaca cunctis insectis promiscuè habeantur hostilia, quæ

Græcè dicuntur anthelmintica: cum vermes, qui in amaris nidificant, amaris etiam; qui verò in dulcibus, dulcibus quoque; qui in acidis, aut acerbis, acidis pariter, acerbisque nutriti, non autem profigari, aut occidi consueverint: experientiaque compertum sit peculiaria plerunque remedia certam vermium speciem in fugam conjicere, atque interimere. Oleum duntaxat, & Mercurius omnia penitus infecta (modò ad illorum contactum venerint) indiscriminatim fundunt, ac perimunt: oleum quidem: Nam cum hæc animalcula non per unicum pulmonum tracheam, sed per innumera bronchiorum foramina, in univèrsam corporis ambitum aperta, respirent, statim atque oleo merguntur, perire solent; scilicet quòd iis obstructis, viæque aëri omnino interclusâ, vitales motus amittunt, qui ab aëre, tanquam à fluido apud viventes majoris usus, magnam partem proficiscuntur. Mercurius verò, cum scateat corpusculis perniciosissimi motus, simulque sub parvâ mole ingentem metallicæ materiæ quantitatem contineat (undè mirè gravitare solet) non solum facile in tenella insectorum viscera, minimamque villorum texturam penetrat; sed suffocat etiam, enervat, atque interimunt.

II. Verùm, ut propius ad humanos vermes accedamus, satis jam conitat lumbricos, de quibus fermonem nunc instituimus, ita esse intestinorum incolæ, ut eorundem intrâ cellulas concipiant, deponantque ova, dulcibusque chyloso-lymphaticis succis alantur, atque augeantur: quamobrem merito Clinici ab ejusmodi curationibus penitus arcent dulcia, lactantia, iisque similia. E contrario autem, amara, acria, oleosa, & mercurialia plurimum laudant.

III. Sed quemadmodum sæpissimè accidit, ut in pestiferis constitutionibus Medicorum artes deludantur; similiter in nostrâ contigit epidemia, ut quam operam, studiumque in profligandam vermium sobolem, eorumque malignitatem cicurandam contulimus, plerunque perdidimus: quia scilicet lumbrici non fuerunt solitarii, sed cum febrilibus pestiferis ipsi quoque maligni, atque pestiferi. Idcirco sublimatum dulcificatum, quod alioquin in communi verminatione specificorum maximum esse solet, non tantum nullum in nostro casu emolumentum, sed lugendam planè perniciem attulit: dysenterias enim omnino lethales acceleravit, iis nimirum salibus motum præbens, qui suapte natura proni erant ad erodendam: sola infusio mercurii vivi parata in aquis card. sancti, & rutæ capraræ si non profuisse, saltem nihil nocuisse comperta est. Tutius tamen anthelminticum fuit oleum de scorpionibus Matthioli tum simplex, tum chinæ chinæ, imò oleo amygdalarum dulcium admixtum. Clysteres quoque ex jure, & lacte, additis guttulis ejusdem olei Matthioli mortuos vermes per sedem feliciter educebant; quo sanè oleo, & guttulis spiritus citri si nares atque umbilicus inungerentur, non levis utilitas ægrotantibus accedebat; contulerunt pariter terra sigillata M. D. C. C. philosoph. & pul. corallinæ cum succo rutæ capraræ, vel decocto scordii addito c. cervi unto.

IV. Illud verò candidè fateri cogimur, omnia planè verminecia (sic denuò verbo venia) fuisse inutilia, ubi viscera, atque intestina præsertim ex veneficis moribus summam labem, & erosionem contraxissent. Sed nè moremur amplius in parte hæc, in quâ plus fortasse à peritis lectoribus intelligi, quàm à nobis scribi poterit.

CAPUT XI. De Parotidibus, earumque curatione.

I Nfidum planè morbi genus meritò cunctis iis, qui longo Jarricæ Artis experimento subacti sunt, tumor ille habitus est, quem in glandulis parotidibus vix natum sæpè sæpiùs adultum repente in febricitantibus videmus. Nam, tametsi vitiosus in visceribus, & canalibus humor per vim naturalium motionum fluxilis reddatur, tandemque totus fortè (in quo universa ferè critici decubitus ratio posita est) ad enunciatas glandulas urgeatur; plerumque tamen in epidemicis febribus evenit, ut tanta sit influentis ac subsistentis ad externum angustumque glandulæ locum maligni succi copia, ut non solum infarciat, impleatque sanguinea, ac lymphatica illius vasa cum omnibus folliculis, atque excrescentiis ductibus; verùm etiam ad vicinas quaquaversum membranas, musculos, adenasque cogatur divertere; ac propterea abscessus, quæ viâ liberare primum visus fuerat, obruat, deindè suffocet, & quàm citissimè perimat. Porrò facit hoc non quatenùs nuda est, simplexque parotis, sed quia deleterius humor, cum salivale fluidum jam affecerit, & cohibuerit (ejusmodi enim ægrotantes, cum maximam jam aëriae luis partem ore primum exceperint; ac futurarum parotidum quasi semina eas in glandulas recondiderint; multò priùs, quàm parotis erumpat, implacabili siti, aut certè linguâ asperâ, & nigra laborare solent) facit in resertas, oppletasque parotidum glandulas totus ingredi prohibetur; atque idcirco per finitimos arteriarum carotidum ramos in circumposita, subjectaque membra minimo negotio urgeri, ac derivari consuevit; videlicet in musculos inferioris mandibulæ, præsertim verò masseteres, atque in superincumbentes adenas. Ad glandulas pariter, & musculos ossis hyoidis, linguæ ac faucium; quas quidem partes lædi, a pertis cadaveribus, evidenter deprehendimus. Undè congeries hæc tumorum partim vasa ex cerebro reflua, partim laryngem, pharyngemque premeudo, atque in suis motibus intercludendo, miseros infirmos cum inexplebili siti ocysimè jugulat, & interimit.

II. Accidisse etiam nonnunquam observavimus, ut qui ab acutis, malignisque febribus, rupto foris, vel sponte vel per artem ejusmodi abscessu, crediti fuerant evasisse, ob inductas postea internas suppurationes paulatim extabuerint. Etenim à Chirurgis in parotidibus id perpetuò animadvertitur, quod M. A. Severinus gravissimus Auctor expertus admonuit. *Parotides, scilicet, raro quâ parte extubuerant, aperiri per se se, sed per viam obliqui ductus effundi; addimus nos, penetrare internè ad aures, in os, in fauces, atque in thoracem: nimirum ad eas partes, ad quas erodens humor novos cuniculos, quò minori vi solida resistunt, per inclinationem, aut pulsionem sibi effodere: ac propterea frequenter tum Medicos tum Chirurgos suâ de spe depulso ceruimus. Nam victo priori, eoque pestifero malo, ægros suos in alvi fluxum, purè symptomaticum, atque in tabem concessisse, tandemque mortem oppetiisse dolent.*

III. Placet idcirco meminisse duorum, qui cum à curatis per externa suppurationia utcumque feliciter parotidibus in vadò jam esse putarentur; uterque tamen, alter empyicus, alter ex mandibulæ carie, scorbuto, & alvi fluxu sublato fuerunt. In priori enim quoniam vicini, sed pro-

Tom. II.

fundiores tumores ipsas parotides comitabantur; idè in musculis ossis hyoidis, & in glandulâ thyroideâ, varii quoque sinus juxtâ asperam arteriam intrò repentes (fortè etiam in pulmonibus) producti sunt; idcirco plùs in thoracis cavitatem illapsum, collectumque fuit. In posteriori autem ægro, cum per id temporis, quo parotis orta fuit, in tumorem etiam abierit adenosum illud corpus, quod replet cavitatem suprâ musculum masseterem, & à Jul. Cæsare Arsentio tanquam *sedes abscessuum, qui postremò in aures aperiantur*, consideratur; facit in fluorem utrobique acta est sanies, atque illa quidem salivalem suam ductum; hæc verò vascula, quibus maxillæ articulatio obliniri solet, corrodere coeperunt; quæ de re tum ulcera in ore, tum caries in iis ossibus paulatim exciterunt; corruptaque indè salivâ, scorbutus, diarrhoea, ac tabes, quæ mortem denique arcessivit, suppularunt. Hoc ipsum verosimile est olim accidisse duobus Ægrotantibus ab Hippocrate memoratis *Cratistona* nimirum, & *Pictoris Ancilla*, qui propter ipsam parotidum suppurationem mortui narrantur; & ut rectè admonet in Commentario Vallesius, *facto majori abscessu, quàm ut ferri posset, & lethaliter quibusdam particulis computrescentibus.*

IV. Sed nè ad Romanæ epidemiæ fidem veritas historiæ usquàm desideretur, candidè fateamur tunc temporis plerosque, quibus parotides eruperunt, interitisse; nimirum quis illæ non erant, ut appellantur, criticæ, sed symptomaticæ, quippe quæ per augmentum morbi cum urinis aqueis, & frigidis sudoribus apparentes brevi jugulabant; id quod magnus etiam Hippocrates animadvertit in Coacis, inquit, *In parotidibus urina citè, & paulisper modificata pestifera, & qua hujusmodi est refrigeratio pessima.* Significatur enim factam fuisse permutationem moris prævium humorum in deterius, hoc est malignum crassamentum, quod priùs subjugales urinas reddebat; inductâ deinceps in renali cribro, vel irritatione, vel obstructione, non amplius excipi, trajicique per tubulos in ureteres, sed inter circulandum per arterias, partim ad caput, partim ad corporis peripheriam subsistere, atque utrobique capillaribus vasis, tanquàm impedimentum recirculanti sanguini adherere; ac propterea malignus fluor, quemadmodum per externas carotides projectus in parotidibus finitimisque locis restagnat; ita quoque in subcutaneis venis (ubi ceteroquin lentissimè circuit) congelatur, lethiferumque frigus, ac sudorem inducit; nimirum quia latex sanguinis à reliquarum particularum consortio sejunctus per naturalem membranarum, ac musculorum concidentiam, & contractionem ab universæ cutis spiraculis, frigidi sudoris specie extrudi solet.

V. Sed cum nihil in morborum eventibus addèdè rarum, ac perdifficile excogitari possit, quod aliquando non contingat; fuerunt nonnulli in tantâ nostrorum ægrorum frequentia, qui apparentibus quanquam parotidibus convaluerunt, scilicet moribicis humoribus vel conversis rursum ad vias urinæ, easque crasso sedimento saturantibus, vel transductis ad glandulas intestinorum; undè dysentericus, sed criticus fluor exoriebatur. Id ipsum sanè accidisse in quâdam à se visâ constitutione narrat Hippocrates. *Qua circa aures, inquit, in febribus erumpentibus tubercula cum dolore, quibusdam, deficiente judicatoriè sèbre, neque sanantur, neque suppurant. Hac diarrhoea biliosa, aut dysenteria, aut crassarum urinarum subsidencia solvit; ut Hiermippo Clazomenio, cujus historiam tradit*

Fff 2

Ægrot.

Ægrot. X. ejusdem constitutionis. Quamobrem Medicos cautos esse oportet in sistentibus alvi fluxibus, qui parotidibus superveniunt. Narrat Balthusius Epid. 1. pag. 7. de quodam Empirico, qui *repressâ ventris profusione hominem parotide laborantem necavit.*

XI. Fuerunt quoque, sed omnium rarissimi, quibus visio mirè profuit. Hi autem fuere, quorum morbidus humor fortè fortuna tum copiâ minor, tum malignitate lenior, externas solum aures, non verò internas etiam faucium glandulas obsederat. Neque porrò *Hippotomus Palamida*, quem Magnus Hippocrates commemorat *vixisse ustum, & purgatum*, atque undè posteritas exemplum urendi parotides derivavit; malignâ, vel pestilenti febrî vexatus fuit: sed ei, cæterâ sano, *supervenit parotis, postquam vulnus accepisset in fronte.* Quare illius tumor, vel morbus, vel symptoma nuncupandus erat, ad externi decubitus naturam referendus, atque ita tractandus, ut quàm citissimè per ignem suppureret. Sed hæc aded sunt incerta in variis epidemiis, atque etiam in diversis tum locorum, tum corporum temperamentis, ut nihil certò futurum de parotidibus pronuntiare possit Clinicus; nisi cum præsens fuerit, omniaque signa agitaverit, atque penderit.

VII. Itaque multò magis nullâ expectatâ suppuratione, ignitum ferrum admovendum videtur parotidibus apud malignè febrientes, quotiescunque aut critico, aut saltem semi-critico modo erumpunt: hoc est cum humor glandulas duntaxat externas occupat, ac tumefacit; nec verendum sit, nè major humoris copia jam interna faucium obsederit. Hoc sanè remedii genus commendat in malignis parotidibus gravissimi viri, Franciscus Valleus in Com. lib. 6. epid. num. 16. & lib. 7. num. 92. Th. Grossius in Com. de Febr. ac potissimum M. Aurelius Severinus Chirurgorum doctissimus de offic. Chirurg. & de abscessu critico cap. 31. ubi agit ex professo de Parotide malignâ, quam *non solum urendam, sed cunctantem in exitu, affixâ cucurbiturâ, alliciendam suadet.*

VIII. Contrâ verò sæpè vidimus in nostrâ epidemiâ iis, quos parotides cum magnâ internarum ad fauces partium tumefactione corripiebant, interitum ab ustione fuisse acceleratum: quia scilicet inducta fuit repentina corrugatio in succutaneâ parotidibus superextenso musculo, venisque ac nervis illis; undè citius liquidorum intrò refluxus, & suffocatio inferebatur, quàm inducta per ignem eschara decidere, atque inde maligni humoris effluxum posset promovere.

IX. Dolet autem, tunc temporis à nobis illud non fuisse tentatum malignarum parotidum remedium, quod Clarissimus Riverius laudat tanquàm à se in Mospeliensi Epidemia feliciter expertum, scilicet *sanguinis missionem non semel, sed sæpè etiam, parè tamen repetitam*: ad quod fortè inventiendam præsidium hic Auctor excitatus fuit ab Hippocrate, qui in Proth. animadvertit *eos non mori, quibus tumore circa aures maximè ex acutis febribus oborto, sanguis è naribus fluit.* At enim verò terruit me, aliosque, quòd in ejusmodi tertianis perniciosis certam apud nos perniciem afferebat Phlebotomi lanceola. Hùc accedit, quòd in Mospeliensi constitutione nulla sic mentio de Paludum effluviis, neque de veneno per vermium morsus fluidis communicato, quæ nostrâ in epidemiâ compertissima habuimus. Candidè tamen fateamur, si res adhuc esset integra, in continuis potissimum febribus à nobis incertam à

phlebotomiâ spem certæ desperationi fore anteponendam: præsertim cum à Pisaurensibus Medicis in constitutione febrium eâ in Civitate per annos MDCCIX. usque ad MDCCXI. ex palustri labe grassantium salvatellæ, aut isphenæ sectiones ad parotidum curationum feliciter fuisse tentatas, postea resciverimus. Vide epid. 4. & cap. 5. §. In progressu.

X. Superest nunc coronidis loco subijcere quosdam Chirurgos curandarum parotidum methodum solere ad compendium conferre: admoto scilicet statim tumoribus vini spiritu, nè ad suppurationem vergant, neve affecta pars cataplasmatibus gravetur, fasciisque prematur: E re namque futurum magis putant, ut subtiliores influentis humoris particule addito volatilis spiritus calcari ad perspirationem, crassiores verò ad refluxum promoveantur, quàm ut per suppurationem crescat influxus, & cætera, quæ subsequi solent, mala excitentur. At enim verò quemadmodum non diffitemur parotides, quæ in benignis febribus pallidæ, ac veluti statulento liquido tumentes erumpunt, quæque Græcis ad Phlysemata referuntur, & vel per alvi, aut urinæ vias der vari solent, ejusmodi methodo tractari tutissimè posse; ita inficiari minimè debemus sæpè sæpius observatum, ubi parotides malignarum febrium critici sunt decubitus, illas longè deterius hoc remedii genere habuisse. Eòsque Hippocratis oraculum nostris mentibus semper obverteatur oportet: nimirum à Medicis non multa, sed opportuna præstanda esse.

CAPUT XII. De duplici dysenteria, quæ in Castrensi Romana febrisuit animadversa.

Dysenteria quædamque per se peculiarem intestinorum morbum constituit, nonnunquam succedit alteri morbo ob ejusdem causæ ab uno in alium locum translationem, quam Latini decubitus, Græci verò dicunt necastatm. Jam verò dysenteria nostros apud ægros utroque modo spectanda occurrit. Nam cum hujusmodi ægritudo sit exesio internæ tunicæ, & glandularum intestinalium, per quas ichores, mucus, sanguis, ut Hippocrates in Coacis admonuit, non rarò etiam purulenta, & puriformia cum dolore egeruntur; primùm exesio ista crebrò in Romanâ Epidemiâ per morbi augmentum à vermium moribus excitabatur. Quamobrem pravi succi ad solum locum confluentes ægritudinem geminare solebant; quo certè in casu (qui frequentissimus erat) semper dysenteria mortale malum, & signum habitum est: idque clariùs postea cadaverum dissectiones ostenderunt, quibus perspicuum fuit, intestinorum gangranam, quæ à malignis humoribus fovebatur, ab insectorum icibus fuisse acceleratam. Altera similiter dysenteria species, quæ per translationem febrilis causæ à sanguine, ac visceribus ad intestina producitur, per id temporis observata est, de quâ in præfenti tanquàm de crisi principalis morbi paulò fusiùs agere constituimus.

I I. Itaque, cum Medicorum præsertim sic veritatis investigatio, qui pe quæ ad hominum vitam regendam, conservandamque nentes dirigit, atque illustrat; illud hic repetendum est, quod cap. 5. à nobis indicatum fuit, scilicet aliquos in tantâ nostrorum funerum frequentia ab eminenti fato per dysenteriam, evanescentibus sensim comate, ac parotidibus, fuisse servatos,

tos. Consentaneum igitur rationi est credere, lymphicum humorem, qui exoticis salibus imbutus subsistendo prius tam in cerebro, quam parotidibus, memorata mala moliebatur, per venas in gyrum rediisse; tandemque secretum partim per externas intestinorum glandulas, hepatis nempe, ac pancreatis, partim per internas, coli videlicet, rectique adenas, tenuissimam earundem membranarum texturam corrodere, ac dysentericum fluxum inducere potuisse.

III. Sed quoniam in malignis constitutionibus ipsi morbi complicari sæpè solent; idcirco factum non raro deprehendimus, ut, cum salutaris ad intestina decubitus inchoaretur, nunc fractis nimirum viribus, modò accedente deleterio vermium morfu, aut etiam intempestivâ medelâ, ægri decederent. Opportunum itaque erit methodum curandi tradere hujus vel symptomatis, vel decubitus, vel abscessus, ut ut appellare velimus: possumus enim quomodolibet.

IV. At verò dicamus primùm quæ minùs contulerunt, imò quæ in subitissimis casibus vitanda erant; quanquam statim parùm in Arte peritis eadem certò profutura viderentur. Hæc autem fuerunt diaphoretica, & opiata. Nam, cum hæc dysenteria excitaretur à naturâ quatenus crassos, erodentesque humores à circumferentiâ ad centrum deducebat; cumque iidem humores copiâ etiam redundarent, nullo modo erant retinendi, rursùmque ad præcordia, cerebrum, & peripheriam per sudorifica propellendi; sed omnis linquenda critico motui libertas, donec diminuta, depulsaque esset major morbidi succi moles. Adeò verum est, quod peculiari schediasmate nos demonstrandum suscipimus, *haud quaquam omnes morbos esse curandos.*

V. Medela deinde verò opportuna hisce in casibus mitis tantùm, & blanda fuit: scilicet quæ indicationibus satisfacere demulcendi sales acres, laxandi irritatas, tensaque vias, tandemque partim detergendi, partim tuendi exesa loca. Propterea sub dysenteriaè initium identidem per os exhibebantur cum emolumento cochlearia ol. amygd. dul. recent. extracti; oleum enim cum aquâ agitatum etiam apud C. Celsum laudatur in pestilentialibus febribus; atque in ipsis dysenteriaè proponitur à Sennerto. Crystallus etiam montana, nec non Smaragdus orient. cum granis aliquot terræ sigillatæ M. D. opitulabantur. Cysteres quoque commodè injecti fuerunt ex jure, incoctis hordeo, atque hædino, aut vervecino omento, additisque ol. amygd. dulc. unciis, & guttul. ol. Matthiol. Utilitatem aliquibus etiam attulerunt clysmata ex jure, & aqua Testucciana. Postremò, nimirum cum non tantùm febris, sed & ipsa cerebri symptomata remississe comperiebantur, contulerunt leviter adstringentia, & pægorica; videlicet parùm Theriacæ recent., vel quod meliùs, Diascordii Fracastorii. Sic data tempore profunt, etiam in morbis, *quum alter, ut aiebat Hippocrates, alteri succedit, & plerunque occidit.*

EXITUS Romana Epidemia sub initium hyemis.

Cum ex Vaticanis hortis aquæ per æstatem, quod consilium dederamus, in Arcis fossam ad emendanda palustria inquinamenta, non fuissent derivatæ; peropportuè quidem naturæ beneficio contigit, ut post idus Octobris coelestes aquæ effusissimè deciderent, eaque, ut sunt puræ atque incorruptæ, vitiosas, corruptas, ac terrestres paulatim diluendo, ac temperando, malignam aëris labem corrigerent.

Tom. II.

Plantibus verò paulò post borealibus ventis, tum quæ per aëra dispersæ, tum quæ supra stagnantes latentes emerferant miasmata, diffusa sunt. Atque inde malorum fomes, ac semina partim compressa, partim everfa fuerunt. Hyeme deinceps adulta, penitus deleta sunt, apertis nimirum quæ ad Tiberim hiant cloacarum ostiis, nec non scrobibus fossisque pratorum penitus expurgatis.

Quod autem ad morborum indolem spectat, succedentibus temporum vicibus, malignæ febres in chronicas concesserunt, quartanas nimirum, & lentas cum viscerum obstructionibus, quas sola cæli mutatio celerius omni arte profligavit; quod sanè in cæteris diuturnis morbis usu venire solet; undè edocti sumus *colum fugere, quod fecit malum.*

SECUNDA EPIDEMIA

Castrensium Februm, quæ per aliquot annos usque ad MDCCV. in Urbe Veteri grassatæ sunt propter vicinitatem stagnorum, in quibus linum, & cannabis macerabantur.

CAPUT I. Urbis Veteris descriptio, & situs.

Mons est in Etruriâ Pelicæ nomine, cui subjecta ferax pariter, atque arenosa planities quinque passuum miliaribus in longitudinem, ac duobus ferè in latitudinem explicatur; eaque compluribus undique collibus, disparis tamen altitudinis, circumscripta est. Hos inter cosaceus quidam tumulus ejusdem planè fastigii orientem inter, atque austrum assurgit; productoque dorso ad orientem solem per tria millia procurret.

II. In istius collis vertice, subsidentibus paulùm lateribus, primi ejus Urbis conditores tum Domos tum elatiora quædam Fana sine ullis quidem muris (quoniam prærupti collis altitudo, & civium fides, ac virtus pro mœnibus futura erat) excitarunt, appellaruntque locum Herbanum, donec posteri, nova gestientes imponere nomina rebus, idem Oppidum, nunc temporis attributum Provinciæ Patrimonii Sancti Petri, Urbem Veterem vocitarunt, hujusmodi certè nomenclaturâ illius vetustatem collaudantes. Egregias autem hujus Urbis dotes, quippe historiis jam celebratas, reticemus; illud tamen à Procopio minimè prætermisimus hic silentio obvolvère non possumus, scilicet Urbem Veterem aliquot Pontifices, magnosque Etruriæ Viros, dum Barbarorum excursionibus vexaretur Italia, diu tutos, incolumesque servasse, ut propterea amplissima semper ab aliis, multò verò maxima à Regnante SUMMO PONTIFICE acceperit beneficia, ad quæ proculdubio deferenda non parùm contulit, quòd Sanctissimus Pater, quum primùm Ecclesiasticam iniit Præfecturam, ab Innocentio XI. ejus Urbis Moderator, & Governator designatus, inde summam nominis claritatem sibi paraverit, ac susceptam in eos Cives benevolentiam retinuerit.

III. Urbs igitur Verus, quum in longitudinem protendatur, ac paulò elatior in medio sit, ovatam speciem bellè repræsentat, cujus quæ